

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора, декана
юридичного факультету Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»**

Лазура Ярослава Володимировича

на дисертацію Юркова Едуарда Олеговича

**«Рецепція європейських і міжнародних стандартів адміністративного
судочинства: теорія та практика», подану на здобуття освітньо-
наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»**

Ступінь актуальності обраної теми дисертаційного дослідження.

Судова реформа в нашій державі стосується не лише організаційних аспектів діяльності суду, а й полягає у змістовно новому перегляді підходів до праворозуміння та правозастосування в межах сучасної судової практики. Значимість системи адміністративних судів для правової системи України особливо в умовах дії правового режиму воєнного стану додатково підкреслюється потребою у формуванні таких методів діяльності адміністративного суду, коли права, свободи та інтереси приватних осіб будуть максимально захищені.

Запропонована тематика дослідження є необхідною для сучасної науки адміністративного права також з огляду на потребу у подальшій науковій розробці питань правової природи та системи стандартів адміністративного судочинства з огляду на євроінтеграційні процеси України; формуванні нового підходу розуміння рецепції права з урахуванням процесів універсалізації, конвергенції, уніфікації правових систем в межах реалізації стандартів адміністративного судочинства; об'єктивну необхідність розвитку теоретичних та наукових напрацювань щодо виконання завдання адміністративного судочинства з урахуванням міжнародного та європейського досвіду; формування нових підходів та пропозицій з правозастосування з метою удосконалення правових норм, які закріплюють стандарти адміністративного судочинства в Україні.

Аналіз наявних наукових джерел та напрацювань свідчить про дослідження проблематики стандартів адміністративного судочинства та

процесу рецепції права, проте, незважаючи на багатоманітність наукових джерел, в яких досліджувались особливості стандартів адміністративного судочинства, окремі аспекти їх реалізації в судовій системі України, зарубіжний досвід здійснення адміністративного судочинства, до цього часу жодного комплексного адміністративно-правового дослідження теорії та практики процесу рецепції європейських та міжнародних стандартів адміністративного судочинства не проводилось, що й зумовлює актуальність тематики даного дослідження та вказує на потребу в такому науковому аналізі.

Наведена аргументація та сформовані висновки, викладені у вступі та змісті основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують в тому, що досліджувана проблематика є актуальною, теоретично та практично важливою, а також недостатньо розробленою в юридичній науці, а тому – перспективною для дослідження. Тому, тема дисертації відповідає сучасним потребам юридичної науки і правозастосовної діяльності, а саме дослідження – своєчасним. Актуальність теми належно обґрунтована у вступі дисертації.

За своєю спрямованістю та змістом тема дисертаційної роботи відповідає Пріоритетним напрямам розвитку науки і техніки, визначеним Законом України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 р., а саме: фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави; цілям сталого розвитку України на період до 2030 року, визначеним Указом Президента України від 30.09.2019 № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»; Плану законодавчого забезпечення реформи в Україні, схваленого Постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 р. № 509-VIII.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх новизна. Дисертаційна робота Юркова

Едуарда Олеговича містить низку авторських наукових положень, висновків та рекомендацій, які становлять науковий та практичний інтерес і відповідають вимогам, що висуваються до робіт такого рівня.

Дисертантом послідовно та чітко аргументовано наведені у дисертаційній роботі доводи та логічні обґрунтування. Аналіз наведених у дослідженні висновків, рекомендацій, положень дає підстави зробити висновок про їх належну обґрунтованість та унікальність у тексті дисертації. Положення дисертації викладені у науково виважений та чіткий спосіб.

У дисертації запропоновано авторське визначення стандартів адміністративного судочинства, під якими слід розуміти сукупність вимог, які закріплені в актах національного та міжнародного права, що регулюють діяльність системи правосуддя, адміністративних судів, процедури здійснення такими судами судочинства, організаційний та розпорядчий характер цих процедур, їх відповідність нормативно визначеним правилам та порядку, верховенству права та справедливості, а також гарантують права, свободи та інтереси приватних осіб в публічно-правових спорах. Юрковим Е. О. з'ясовано, що стандарти адміністративного судочинства не обмежуються нормативною визначеністю, а є результатом та наслідком усвідомлення учасниками публічно-правового спору необхідності досягнення найвищих моральних та ідеологічних цінностей для досягнення мети адміністративного судочинства. Автор стандарти адміністративного судочинства пропонує розуміти у якості спеціальних галузевих стандартів, які слід систематизувати шляхом їх поділу на три великі групи: міжнародні стандарти адміністративного судочинства, що містяться в положеннях низки міжнародних актів в галузі захисту прав людини та правосуддя; європейські стандарти адміністративного судочинства, що містяться в положеннях низки європейських актів імперативного характеру та актів *soft law*; національні стандарти адміністративного судочинства, які в свою чергу поділяються на підгрупи: конституційні стандарти адміністративного судочинства; законодавчі стандарти адміністративного судочинства; галузеві стандарти

адміністративного судочинства; процесуальні стандарти адміністративного судочинства.

Юрковим Е. О. проаналізовано генезу стандартів адміністративного судочинства, що має тісний зв'язок із процесом рецепції права. Запропоновано визначати наступні етапи процесу формування стандартів адміністративного судочинства: визнання природних прав особи та їх місця в системі цінностей держави та суспільства, еволюційний розвиток інститутів громадянського суспільства, входження правового простору України в європейський та світовий, які містять загальновизнані стандарти та правила побудови відносин між суб'єктами, імплементація європейських стандартів здійснення судочинства та перманентне уособлення принципу верховенства права для реалізації завдань адміністративного судочинства.

Слід підтвердити, що дисертація одним із перших комплексних змістовних досліджень теоретичних та прикладних основ реалізації рецепції стандартів адміністративного судочинства з урахуванням міжнародного та європейського досвіду, а результати дослідження у формі наукових узагальнень та висновків є вагомими для сучасної науки адміністративного права.

Практична і теоретична значимість отриманих результатів дисертаційного дослідження. Сформульовані у дисертації висновки і пропозиції може бути використано в частині подальших наукових досліджень теоретичних та практичних проблемних питань, пов'язаних рецепцією міжнародних та європейських стандартів адміністративного судочинства; в подальших наукових дослідженнях та розробках теорії адміністративного права та процесу, зокрема питань правозастосування принципів адміністративного судочинства при написанні навчальних посібників, підручників, методичних рекомендацій, монографій; при формуванні змісту навчальних програм, при викладанні навчальних дисциплін усього масиву адміністративного права та адміністративного процесу (зокрема, дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративний процес», «Адміністративне

судочинство», «Правоохоронна діяльність», «Судові та правоохоронні органи»); для формування пропозицій до законодавства щодо правомірного застосування принципів адміністративного судочинства з урахуванням міжнародних та європейських вимог; у практичній діяльності правозахисників, органів правопорядку, судових органів для можливості аналізу та застосування принципів адміністративного судочинства; для підвищення рівня усвідомлення членами суспільства свого правового статусу та підвищення рівня поваги до права та закону через призму верховенства права. Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають при реалізації рецепції європейських і міжнародних стандартів адміністративного судочинства в правовій системі України. Предметом дослідження є рецепція європейських і міжнародних стандартів адміністративного судочинства.

Нормативну базу роботи склали Конституція України, міжнародні договори та угоди, які ратифікувала Україна, документи основних інституцій Європейського Союзу та Ради Європи, закони України, акти Президента України, акти Кабінету Міністрів України та центральних органів виконавчої влади, підзаконні акти інших органів державної влади, акти органів суддівського самоврядування, рішення Конституційного Суду України, рішення судів загальної юрисдикції, рішення Європейського суду з прав людини в частині визначення стандартів здійснення судочинства. Для проведення глибокого аналізу досліджуваної проблематики з урахуванням комплексності відносин, що формують предмет дослідження, при підготовці роботи було використано також науково-аналітичні та науково-публіцистичні матеріали.

Опрацювання значного масиву джерельної бази (269 найменувань) дало змогу глибоко дослідити виокремлені у роботі питання, продемонструвати високий теоретичний рівень викладу матеріалу, логічну побудову наведеного матеріалу, підтвердило вміння автора працювати з нормативною базою та застосовувати різноманітні методи наукового пізнання, аргументовано відстоювати власну точку зору, надавати критичної оцінки наявним науковим

підходам і концепціям, здійснити комплексне бачення досліджуваної проблематики та запропонувати теоретико-прикладні шляхи вдосконалення.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Зміст і структура дисертаційної роботи відповідає меті та завданням, які сформульовані дисертантом, а також відображають актуальність та наукову новизну тематики. Структура логічного наповнення дисертації забезпечує комплексність та системність опрацювання запропонованої проблематики.

Дисертація структурно складається із анотації (українською та англійською мовами), вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 287 сторінок, з яких основного тексту 237 сторінок, список використаних джерел (269 найменувань).

У межах Розділі 1 «Теоретичні та історичні передумови формування стандартів адміністративного судочинства» розглядається генезис поняття стандарт, стандарт адміністративного судочинства. З'ясовано теоретико-правові підходи до розуміння стандартів адміністративного судочинства, проаналізовано наукові концепції та підходи, здійснено їх критичну оцінку, що призвело до формування власних авторських висновків.

Автором проаналізовано змістовне наповнення тих принципів адміністративного судочинства, що визначені в межах Кодексу адміністративного судочинства України. Встановлено, що поняття «стандарти» реалізується у чинному законодавстві через визнання переліку принципів, засад здійснення адміністративного судочинства, що пояснюється особливостями законодавчої техніки та уніфікацією понять задля уникнення їх неправильного розуміння. Хоча, на наш погляд, дефініція «стандарти адміністративного судочинства» за своїм змістом та якісно (не кількісно) є ширшою, ніж наведений перелік засад у статті 2 КАС України, оскільки в межах відносин приватних осіб з публічними суб'єктами неправильним було б застосовувати буквально тлумачення закону, що може призвести до

обмеження прав приватних осіб і як наслідок завадило б реалізації завдання адміністративного судочинства.

Автором проаналізовано передумови формування стандартів адміністративного судочинства та зазначено, що формування системи стандартів адміністративного судочинства бере свій початок з історичного розвитку концепції верховенства права, яка роками утверджувалася в свідомості та поведінці членів суспільства. Формування загальних ідей функціонування влади у державі та суспільстві, взаємодія інститутів держави, участь громадян у житті держави напряду залежать від рівня укоріненні та усвідомлення необхідності дотримання і ідеї справедливості, яка також є фундаментальним елементом побудови системи правосуддя. Зазначено, що надзвичайно важливо враховувати теоретичні та практичні основи утвердження саме цих двох доктринальних понять в умовах утвердження демократичної та соціально орієнтованої країни.

Розділ 2 дисертаційної роботи присвячено дослідженню природи рецепції права, форм рецепції та їх застосування у процесі підвищення ефективності реалізації стандартів адміністративного судочинства.

Зокрема, Юрковим Е. О. встановлено, що акультурація права впливає на процес рецепції, а також пов'язана з його універсалізацією, необхідним вважаємо дослідити суть ще однієї складової правового буття – ціннісним компонентом права. Обґрунтовано, що встановлення даного зв'язку є цілком логічним та обґрунтованим, оскільки цінності є об'єктом інтересу суспільства та визначають можливі подальші вектори його розвитку.

Автором також визначено, що поняття цінностей пов'язане та є причиною трансформаційних процесів у праві, які сприяють його розвитку та збагаченню за рахунок нових позитивних для такого процесу розвитку правових норм, звичаїв, ідеалів. Відповідно, процес рецепції права залежить від ціннісної характеристики правової системи, а самі цінності можуть бути втілені та закріплені в правових нормах у якості засад, принципів та стандартів. Заслуговує на увагу авторська класифікація форм рецепції

стандартів адміністративного судочинства: форми, що відображають право як глобалізаційний регулятор; форми, що наповнюють право як систему діючого законодавства; форми, що відображають право як доктрину. Наведене групування форм рецепції набуває свого реального втілення найбільше у розумінні права як формального джерела, тобто легалізованого акту, що містить правові норми. Відповідно, автором запропоновано розуміння, відповідно до якого форми рецепції права впливають на зміст нормативно-правового акту. Особлива роль у процесі рецепції стандартів адміністративного судочинства відведена аксіологічним формам.

У Розділі 3 «Напрямки вдосконалення процесу рецепції стандартів адміністративного судочинства» проаналізовано міжнародний та європейський досвід правового регулювання стандартів адміністративного судочинства. Встановлено, що при визначенні змісту поняття міжнародних стандартів, можна зробити висновок про дуалізм у їх розумінні та інтерпретації: міжнародні стандарти варто розуміти як обов'язкові правила поведінки, орієнтири для розвитку національних та регіональних правових систем, які автоматично стають частиною таких правових систем; міжнародні стандарти є відображенням дії «м'якого права», несуть суто рекомендаційний характер та можуть бути гарантовані лише за наявності факту імплементації в національну правову систему.

Юрковим Е. О. запропоновано наступну класифікацію міжнародних стандартів судочинства: загальні принципи права, що характеризують правовий статус особи; загальні принципи права, що обумовлюють співіснування суб'єктів міжнародного права; галузеві стандарти, які деталізують порядок існування судової влади у державі; стандарти, які визначають питання судоустрою; процесуальні стандарти реалізації судочинства; стандарти, які визначають статус суддів.

Аналіз змісту дисертації та наведених результатів дослідження свідчить про добросовісне використання ідей інших науковців із відповідним посиланням на них. Слід також відмітити відсутність фактів привласнення чужих концепцій і використання чужих напрацювань без зазначення відповідного посилання, що дає підстави зробити **висновок про відсутність порушення засад і правил академічної доброчесності у роботі.**

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень у публікаціях у фахових виданнях, зарахованих за темою дисертації. Висновки, положення та рекомендації, що були підготовлені в процесі здійснення дисертаційного дослідження, відображено в 13 наукових публікаціях, зокрема, в 5 наукових статтях, 8 матеріалах і тезах доповідей науково-практичних конференцій. Оприлюднені Юрковим Е. О. матеріали мають безпосередній зв'язок з усіма структурними частинами проведеного дослідження та відображають основні положення його наукової новизни. Вказані роботи виконані автором самостійно.

Дисертаційна робота Юркова Е. О. містить вагомі результати, які в сукупності вирішують наукову проблеми рецепції стандартів адміністративного судочинства, а також забезпечують розв'язання цілого ряду практичних питань. Викладені у дослідженні наукові положення заповнюють низку прогалин, які існують в теорії адміністративного права, а також є основою для подальших досліджень, вдосконалення правозастосування та юридичної освіти.

Водночас, оцінюючи в цілому позитивно винесені на захист результати дисертаційного дослідження Юрковим Е. О., у роботі можна виділити ряд дискусійний положень, які є, на думку опонента, суперечливими, або потребують додаткових аргументів для підтвердження їх обґрунтованості, зокрема:

1. Дисертантом частково досліджується вплив антропології права, антропологічної складової права як додаткового фактору, який

впливає на його гнучкість, на процеси рецепції. На нашу думку, є потреба обґрунтування зв'язку між даними правовими категоріями.

2. Дисертантом зосереджено увагу на специфічних формах рецепції стандартів адміністративного судочинства, серед яких визначено такі, як конвергенція права; визнання конвенційних положень або ж конвенційне закріплення стандартів; врахування рекомендацій та висновків окремих міжнародних органів; гармонізація законодавства; адаптація законодавства, яка є сучасною формою рецепції європейського досвіду та цінностей, в тому числі і у сфері адміністративного судочинства. Хотілося б почути позицію дисертанта стосовно розмежування понять «конвергенція», «гармонізація», «адаптація» та «рецепція» права.
3. Дисертант у межах дослідження зазначає, що «формування стандартів адміністративного судочинства є довготривалим історичним процесом, який не є завершеним на сьогодні». Які подальші напрямки розвитку системи стандартів адміністративного судочинства, на думку дисертанта, є перспективними для України?
4. З огляду на особливості нормативно-правового забезпечення стандартів адміністративного судочинства потребує додаткової наукової аргументації позиція дисертанта стосовно поділу сукупності національних стандартів адміністративного судочинства на конституційні та законодавчі.

Загальний висновок. Викладені вище міркування не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, оскільки більшість з них є дискусійними та можуть бути предметом обговорення в ході публічного захисту дисертації. Положення та висновки дисертаційного дослідження є логічно обґрунтованими, відзначаються науковою новизною та у сукупності є значним внеском у вітчизняну правову науку.

Дисертація Юркова Едуарда Олеговича на тему **«Рецепція європейських і міжнародних стандартів адміністративного судочинства:**

теорія та практика» є самостійною, завершеною, комплексною працею, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують поставлені наукові завдання, має новаторський та творчий характер.

Вищевикладене дає підстави зробити висновок, що дисертація Юркова Е. О. на тему «Рецепція європейських і міжнародних стандартів адміністративного судочинства: теорія та практика» виконана відповідно до стандартів та вимог академічної свободи та доброчесності, відповідає вимогам, які закріплені у Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Автор – **Юрков Едуард Олегович** – на основі публічного захисту заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,

декан юридичного факультету

Державного вищого навчального закладу

«Ужгородський національний університет»

Ярослав ЛАЗУР